

Kerkük'te Bektaşilik

Bektashi's in Kirkuk

Doktora Öğrencisi Araş. Gör. Sunbl OMAR NAJI

Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Halk Bilimi Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye
ORCID: **

ÖZET

Bu makalede, Kerkük'te Bektaşilik, tarikatın kaynak kişileri ile görüşülerek bektaşilik hakkında genel bilgi hakkında bilgiler verilmiştir. İlaveten, Kerkük Bektaşilerinin inançları hakkında bilgiler verilmiştir. Aynı zamanda eskiden bahsi geçen bektashi tarikatı kişileri hakkında hikayeler yazıya dökülmüştür. Son olarak Kerkük Bektaşileri tarafından yazılan şiirler gösterilmiştir. Kerkük Bektaşileri tarafından yazılan şiirleri ve el yazması belgelerinden alınmış bilgilerin tümü eski yazıdan yeni harflere aktararak yazıya dökülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kerkük, Bektaşilik.

ABSTRACT

In this article, Bektashi's in Kirkuk was interviewed with the source people of the sect, and general information about Bektashis's was given. In addition, information is given about the beliefs of Kirkuk Bektashi's. At the same time, stories were written about the people of the Bektashi order mentioned in the past. Finally, the poems written by Kirkuk Bektashi's are shown. The poems written by Kirkuk Bektashi's and all the information obtained from the manuscript documents were transcribed from the old script to the new letters.

Keywords: Kirkuk, Bektashi's.

1. GİRİŞ

Kerkük'te Bektaşilik tarikatının tarihsel geçmişini, inançlarını, ritüelleri ve Bektaşilik hakkında yapılan bu makalede Bektaşilik tarikatı'nın Kerkük'teki durumu hakkında bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Bektaşiliğin Türkmen kültürü ve edebiyatının yapılandırmasına kattığı öğeleri ile ve kültürel geçişleriyle ele alırsak İslamiyet sonrası tasavvuf ve tekke edebiyatı adı altında Türkmen Aşık edebiyatının gelişim ve değişiminde büyük önem arz etmektedir.

Bunun yanı sıra tekke, tarikat altında yetişen Ozan ve Aşık gibi edebiyatçıların bu alanda Bektaşilik ve tarikatı anlatan şiirler yazmışlardır. Bu eserler Türkmen halk edebiyatı ve tasavvuf edebiyatı kültüründe dini inançları da geleneğe bağlı olarak vurgulamıştır.

Bektaşilik Irak Türkmenleri kurumu adı altında kendini göstermiştir. Fakat sahadaki mezhep ve siyasi fikir ayrımcılıkları olumsuz şekilde Bektaşiliğin kendini göstermesini etkilemiştir. Bektaşiliğin asıl temsilcileri Alevilerdir. Bu temsilcilerin yoğun buldukları bölgeler (Tavuk "Dakuk", Tazehurmatu, Beşir ve Tuzhurmatu) gibi köy ve kasabalarında bulunmaktadır. Kuzey Irak, dinî ve çeşitlilik açısından oldukça zengin bir bölgedir.

2. Bektaşilik Hakkında Genel Bilgi

17. yüzyılın ilk yarısına bakacak olursak genelde Irak özel olarak Kerkük Bektaşilik tekkelerinin varlığını vurgulayan en eski tarihi yazılı kaynak bu yüzyılın yarısından sonra elimize ulaşmaktadır. Nedeni ise Baas rejiminin baskıcı uygulamasıdır.

Hatta bazılarının kuruluşlarından itibaren Bektaşi olduğunu anlıyorum. Genel olarak tekkelerin durumu karmaşıktır. Her biri farklı ritüel kullanmıştır. 18. yüzyılda Bektaşilik Rum abdallarını Bektaşi şemsiyesi altında sığınan Safevîlerle olan ilişkilerinin güçlüğündendir.

Irak ve Kerkük kültür ve medeniyetin izlerini taşıyan çok büyük bir topluma sahiptirler. Büyük çoğunlukları ise Musul, Erbil ve Kerkük'tedir. Özellikle Türkmen aşiretlerinin yerleşik oldukları bölgelerde.

Bunlardan Kerkük'teki tekkeler arasında uzun yıllar Türkmen aşiretleri tarafından yaşatılmış bir tarikattır.

Kerkük Bektaşileri hakkında bilgi toplarken, Bektaşi tarikatının mürşitlerinden olan Seyyit Hamit El-Musevi'den aldığım belgede "Tarikat'ın Esasları" olarak adlandırılan bir başlık gözlerime çarptı. Belgede Osmanlıca yazılan yazıları yeni harflere transkrib ederek makalede gösterilmiştir.

2.1.TARİKATIN ESASLARI

Bektaşi tarikatı mürşidi Seyyit Hamit'te bulunan el yazımı belgesinde, Kerkük bektaşilerine göre tarikatın esasları aşağıdaki gibidir.

Tarikat'ın şartları: Kabul, muhabbet, rıza, hizmet, rabt-i kalp.

Tarikat'ın ahkamı: Marifet, sehavet, yakın(inanç), sıdık, tevekkül, tefekkür.

Tarikat'ın Erkanı: İlim, hilim, sabır, şükür, hüsn ü hulk, ihlas, rıza.

Tarikat'ın Nebası: Tövbe, teslim, zühd ü tekva, terk-i dünya, terk-i heva.

Giryeti be-namu nişan eyle ilahi!

Giryeti be-namu nişan eyle ilahi!

2.2.TAÇ HAKKINDA

Bektaşilerin taçları hakkında el yazısı.

İmam Cafer buyurdu ki: Hazreti Muhammed Cebrail'in getirdiği nurda taç on iki tereklidir, on iki terek: insanda bulunan on iki mazmum huyu terk etmektir. Tacın kubbesinde on iki terekin birleştiği yere (Nokta-I Hakikat) derler. Zatı ahadisinin vahdaniyetine işarettir.

Tacın İmanı: Hakikat fazlıdır.

Kelimesi: Tekbirdir.

Kalbi: Pirdir.

Farzı: Muhabbetdir.

Sünneti: Hizmettir.

Gasli: Yaramaz adamdan ırak olmaktır.

Kiliti: Müşkil (sorun) hel etmektir (çözmektir).

Hayatı: Pek tutup erlik ile kiminin.

Mematı: Halk eline vermek.

Üstüvası: Alemleri süfliden alemleri ulviye tahvil.

Canı: Başta görünmek.

Aslı: Terk-i dünya.

Tacın kubbesinde: (Kullü Şeyin Halik İlla Vechüh) yazılı.

Ortasında: Ya Sin Velkuranül Hekim yazılı.

İçerisinde: La ilahe illa Allah Muhammed ResulAllah Ali'yyün VeliyyulAllah yazılı.

Edep bir taçtır nuru Hudadan

Giyi o tacı emin ol her beladan

2.3.HIRKA HAKKINDA

Belgedeki bir diğer yazıda; "Hırka Hakkında" başlıklı yazıyı görmekteyiz.

Hırka hazreti Muhammed'e miraçta giydirilmiştir. Oda Ali'ye Ali'de Hassan Basri'ye giydirmiştir.

Hırkayı giyebilmek için ayıp örtücü olmak yani ayıp görmemek şarttır.

Bektaşiler hakkında elde tutulur az belgelerin ve kitapların olmasının nedeni eski Baas rejimi tarafından "Alevi" kesime olan baskılar yüzündendir. Eski rejim bu tür kitapları yakıp yok etmişti. Bir kısmı ise evlerin bahçelerinde gömülmüştür.

3. KERKÜK BEKTAŞİLERİ'NİN İNANÇLARI

Bektaşilerin inançları bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Kerkük Bektaşileri'nde özel inançları vardı. Kerkük bölgesindeki Bektaşilerin inançlarını yazmadan önce halk arasında Bektaşilik hakkında beslenen kanaatları (inançlar) hakkında bilgi vereceğiz.

3.1.BEKTAŞİLERİN GENEL İNANÇLARI

1.Zühdü takvâ ile muttasif olup yedi kere haccetmiş ve kırk erbain çıkarmış ehlûllahtan âbid ve zâhid bir veliyyi kâmil olan Hacı Bektaş Veli, tarikı haccegândan, yani Tarıkı Nakşibendiyyenin dayandığı yoldan bir tarikat ise de mensupları zühdü takvâ yo lundan sapmış kimselerdir.

2.Bektaşilik Şii bir meslektir. Bunlar Peygamberden son ra yalnız on iki imamı tanır. Peygamberin damadı olan Aliyi ülû hiyet mertebesinde görür. Müslümanlarca maruf olan dört mez hepten hiç birine sâlik değildir. Hattâ o mezhep sahiplerine mu arızdır. Namaz kılmazlar, oruç tutmazlar, bu halleriyle kendilerini Mezhebi Caferiyyenin sahibi olarak tanıdıkları Imam Cafer Sadık'a tâbi göstererek dalâlette kalmışlardır.

3.Bektaşilik, Kızılbâşlık denilen bir camiadır. Bunların İslâm akideleriyle hiç bir alâkaları yoktur. Ahkâmı Islâmiyyeyi in kâr ederler. Helâl ve haramı farketmezler. "badet diye yaptıkları merasimde mumları söndürerek kadın ve erkek birbirine karı şırlar.

4.Bektaşilik te diğer İslâm tarikleri gibi bir tarikat olup, dinlerin felsefesini idrak etmiş, hikmeti edyanı bilmiş ve bu su retle din ve mezhep bağlarından kurtulmuş bir camiadır.

Şimdi ise kaynak kişilerle görüşerek elde ettiğim bilgilerle Kerkük Bektaşileri'nin inançları hakkında bilgiler vereceğiz.

3.2.MURİD'İN İNANÇLARI

Bektaşî tarikatı mürşidinden alınan belgede "Murid'in İnançları" adlı başlıklı yazıda muridin inancı yazılmaktadır. Mürîd, irade ve talep eden, einsan demektir.

Soru: Mertlik nedir?

Cevap: Piri gördüm mert oldum

Soru: Zendiklik nedir?

Cevap: Mürşid'in Demiyle zinde oldum

Soru: Azalarında (üyelerinde) ne var?

Cevap: Başımda tac-i devlet, alınımda namaz taat. Kanımda fethi kurbet, gözümde nur-i veylat. Kulağımda gülbengi Muhammed burnumda raihe-i muhabbet. Ağzımda imanı şehadet. Göğsümde Kuran-ı hikmet. Elimde desti veylat. Belimde kemer-i hidayet. Dizimde demi hizmet. Ayağımda erkan-i tarikat. Ardımda ecel, önümde kismet.

Nüfuz eylerse kalbe nur u iman

Civar-ı hedde olur taat-i numayan

Ayrıca Bektaşî mürşitlerinden birinin ses kaydında şöyle bir inanç geçmektedir.

“ İmam Rıza Medine’den gelir Aneviler döneminde Medine’den geldiği için bir evde Konak olur. Orada taşın bulunduğu yerin mübarek olduğunu söylerler. Pektaş denilmesinin bir sebebi de taşın doğmuş olmasıdır. Bu durum İmam Rıza’nın mucizesi olarak niteledirilmektedir. Anne babası olmayan taşta mucizevi bir şekilde dünyaya gelmesidir.

Bu Hacı Taş kelimesi de Bektaşî teriminde zamanla gelişerek burdan gelmektedir”. Hacı Veli Bektaş’ın makamının Tazehurmatu’da bulunduğu bilinmektedir. Günümüzde de Hacı Veli Bektaş tekkesi olarak adlandırılmaktadır. Makamında da o taşın bulunduğu ve halen günümüze kadar saklandığını bilmekteyiz. Dolayısıyla makamının mübarek yer olduğuna inanılır.

4. BEKTAŞİLERDEN HİKAYELER

Tarikat büyüklerinden ses kaydı yolu ile elde ettiğimiz Bektaşî diye adlandırılan kişilerin hikayelerini dinledik.

4.1.KIYIK MUSTAFA HİKAYESİ

Rahmetli Kıyık Mustafa adlı kişi Osmanlı zamanında Rusya’da esir olmuştur. Rusya ile Türkiye arasında bir nehir vardı kendisi konuşarak bir gün beni esirken büyük bir adamın yanına hizmetçi olarak verdiler. O büyük adamın yanında domuzlar vardı onları yayma görevini vermişlerdi bana. Birkaç ay geçtikten sonra evini hatırladı ne yapayım diye düşünürken domuzların suyun kenarından yüzerek karşı tarafa geçerlerdi bende akşama kadar geri gelmenlerini beklerdim.

Akşamları geri geldiklerinde onları eve götürürdüm. Günün birinde kendime bir çözüm bulayım dedim sabahleyin su kenarında elbiselerimi çıkarıp boynuma sardım daha sonra en güçlü iki domuzun kuyruğuna bağlanarak onlarla yüzdüm. Yüze yüze beni karşı tarafa geçirdiler çünkü ben yüzmeye bilmezdim. O tarafa geçtiğim zaman gün daha yeni çıkıyordu Türkiye tarafına koş koş aksamleyin bir dağın yanına vardım. O dağın üzerinde asker vardı tüfeğini bana doğrulttu ve bana nereye gittiğini sorup oturttu beni. Bana dedi ki eğer sen sünni isen kafirsen öldürürüm seni ama Ali’yi seviyorsan karışmam sana. Mustafa demiş askere ben Ali sevenim diye. Bana dedi nereden geldin dediğinde suyun yanından geldiğimi söyledim, ne zaman çıktın diye sorduğunda sabahleyin çıktım dedim. Dedi sabahleyin o suyun yanından çıktın şimdi gün sarı daha batmamış nasıl vardın

buraya dedi asker. Aleviyim dediğimde asker bana ispat et dedi. Bende bir meth okudum. Asker beni kucakladı ve çok sevindi ardından beni dağın arkasındaki köylerden birine götürdü.

Köye vardığımız zaman bağıyordu yüksek sesle dağda Ali seven buldum dedi böylece köy hepsi başıma yığındı. Akşam oldu beni ağanın evine götürdü, millet toplandı kalabalık oldu. Meth okuyanlar şiir okuyanlar vardı bana sende oku diye dediler. Bir iki methiye okuduktan sonra onlar şaşkın halde bana bunları nereden öğrendin bizden fazla methiye biliyorsun dediler bana. Bende onlara Kerkük'ün Tisin semtinden olduğumu söyledim. Ordakiler beni tanıyıp doğru söylüyorsun orada "Bektaşiler" var dediler. 6 ay kaldım ardından ben aileme evime eşime gidiyorum dediğimde sana bir kız alalım dediler bende red ettim. Bana bir eşek ve bir fal kitabı verdiler. Bu köyden o köye giderken falçıyım derdim. Kerkük'e varana kadar fal bakıp yemeğimi yedim ta ki bir müddet sonra Kerkük'e geldim. (Derviş Naki)

4.2.HASAN KARAVALI

Mühendis Hasan Karavali Ahmet Hasan Bekir zamanında Irak'ı terketmişti. Bir gün bir yere gitmişti orada kendisine nerelisin diye sorduklarında Kerküklüyüm demiş Kerkük'ün neresinden diye sorduklarında Tisinliyim demiş. Bana Alevisin İmam seven misin dediler? Ve Muharrem ayında neler söylersiniz diye sordular bana. Durmuş düşünmüş aklıma muharremde söylenen bir söz vardı "Şindi şindi şindi İmam-i meşrikeyndi, kurban sana ey ana hanı Hüseyin'in başı" bunu söyledi. Bunu dediğimde bana dur sus tanıdık seni dediler. (Derviş Naki)

5. BEKTAŞİLER TARAFINDAN YAZILAN ŞİİRLER

Aşağıda yazılan bütün şiirler eski yazıdan yeni harflere tarafımdan aktarılmıştır. Tüm şiirlerde Dede Cafer tekkesi'nden ve Bektaşi tarikatı mürşitlerinden elde ettiğim el yazması nüshalarındandır.

- **Sabah Seheri**

Sabah seherinde şakar bülbüller

Açan güller üstünde çok figan eyler

Yadi saba eser zikr eder diller

Bülbüller derdine gül derman eyler

Seherde açılır kapısı göklerin

Diş basma kesilmez eti çiçeklerin

Dua kabul olur kalbi peklerin

Sanki sol melekin hoş seyran eyler

Şeytanlar yat diyer sene seherde

Yatana açılmaz rahmet-i perde

Parmağın dişlesen mahşer-i yerde

Bu yatmağ sıratta hal-ı yaman eyler

Seherde pek amel nurundan yazılır

O güzel amalin gögde gezilir

Seninçün cenette bir ev düzülür

Kasır yapsın hak feğan eyler

Seherde amalin eyler şaha dilliğ

Bedenine geli Allah'tan sağlık

Hol-i mahşerde evden gelmez sıcaklık

Seherin duası çok eman eyler

Seherde erenler dolanır durur

Yoktur dertlerinde Allah'tan gayri

Ağaçlar dalında guğ diyen kahrı

Ötüştü ne güzel tek Sübhan eyle

Hak kavle rahmetin seherde paylar

Yoldan azanları katra koyar

Allah niyazsız bir cahil sayar

Hakta pişen aşık can kurban eyler

Seherde kılınan gece namazı

Seni hak yolunda yazarlar gazi

Seher rızkı senin için çok eyler azı

Seher ruzi mahşer-i hal beyan eyler

Seherde aç Kuran Allah'tan danış

Ulu rahmetine al uzat yapış

Koyma yıksın seni nefsinle kapış

Ömrünü imare çok talan eyler

Kısmet et Ya Rabbim seher duasın

Rahmetle silkenen gönlünün başın

(Derviş Avni'ye) yaz seher sevdasın

Ağlar seher dertli hal ayan eyler

• **Ali Oğlu**

Şahımızdı on bir imam Ali oğlu Ali oğlu

Bizden dosta olsun selam Ali oğlu Ali oğlu

Biz Kanber'e olduk Kanber

Biziz koku bizi amber

Tarikatta kuran menber Ali oğlu Ali oğlu

Hasan oldu dinde gazi

Hüseyin şehitler şahbazı

Dile Seccat'tan niyazı Ali oğlu Ali oğlu

Canım Bakır'a kurbandı

Cafer dertlere dermandı

Musa-yı Kazım İmamdı Ali oğlu Ali oğlu

- **Ali Aşıkları**

Ali'ye bahş etti Hak Fatma'nı

Can verdi kazandı Ali aşkında

Cabir aşkıdan oldu kamil imanı

Can verdi kazandı Ali aşkında

Ali'nin aşkında Selman Beg oldu,

Abazer sahrada yalnız tek öldü

Ammar'da safında ruhi çak oldu

Can verdi kazandı Ali aşkında

Fida Kanber Mikdad maliki aştır

Ali Methi Vasfin eyledi zarar

Dil kesik ağzında Meytemi Temmar

Can verdi kazandı Ali aşkında

Ali'ye Allah'ım dedi Nusiri

Balım Sultan postu Murtaza Mehdi

Hava-yı sevmedi Ali'den gayri

Can verdi kazandı Ali aşkında

Mecnun Leylası'nı koydu baş aldı

Ferhat'a Şirin'e Ali'ye daldı

Yemini aşkını Haydar'a saldı

Can verdi kazandı Ali aşkında

Ali'ni sevenler kıynıyub pişti

Mansuri hak deyip tek dara düřtü

Ařk nari kalbinden dilde tutuřtu

Can verdi kazandı Ali aşkında

Yunus Emre geldi ağladı zarı

Seyyit Nazım oğlu verdi ikrarı

Harabi'nin hazan oldu baharı

Can verdi kazandı Ali aşkında

Pir sultan neslidir yurdu yemeni

Niyazi diledi řahtan dermanı

Kızıl dili hakta buldu cananı

Can verdi kazandı Ali aşkında

Çok Ali sevenin bađrın oldular

Fuzuli řeydanı gama koydular

Seyyit Nesimi'nin derin soydular

Can verdi kazandı Ali aşkında

(Derviş Avni) aşkı Murtaza'dır

Cinan-i Muhabbettine sermayedir

Genç Abdal Ali'ni gördü revadır

Can verdi kazandı Ali aşkında

6. SONUÇ

Günümüzde Irak Türkmen Bektailik tarikatının uğradığı farklı değişim, gelişim ve politik baskıları göz önüne alırsak. Kanaatime göre bu tarikatın uğradığı haksızlık ve siyasi baskılar nedeniyle hem dini hem tassavufi hemde dini inanç açısından bakacak olursak halk tarafından fazla beimsenmediğinin sebebi olsa gerek.

Bu makale çalışmasında; Tarikat büyüklerinden olan bu Hamit El-Musevi 'den gerekli bilgileri aldıktan sonra yazı çeviri yapma aşamasındaki zorluklarla karşılaşmıştır. Ve bu tarikatın müridi ve yol gösterici olan Hacı Bektaşî Veli'nin bu mezhebe tabii olanlar tarafından çok sevilmesine rağmen biyografik

olarak hakkında fazla bilgiler

KAYNAKÇA

Kaynak kişilerden elde edilen belgeler.

KAYNAK KİŞİLER KAYNAKÇASI

Bektaşî, Naki (2021), Bektaşî tarikatı büyüklerinden kaynak kişi ile 20-10-2021 tarihinde Irak-Kerkük'te gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni.

Derviş, Ali Avni, (2021), Bektaşî tarikatı büyüklerinden kaynak kişi ile 14-12-2021 tarihinde Irak-Kerkük'te gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni.

El-Musevi, Hamit (2021), Bektaşî tarikatı mürşidi kaynak kişi ile 22-12-2021 tarihinde Irak-Kerkük'te gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni.